

Moravské zemské muzeum Brno
Metodické centrum muzejní pedagogiky

ZÁVĚREČNÁ PRÁCE
„VYSÍDLENÍ Z KRKONOŠ“

Bc. Pavel Žalský

Krkonošské muzeum ve Vrchlabí

Brno 2017

Obsah

Úvod	2
Muzejně edukační program Vysídlení z Krkonoš	4
Cíl programu	4
Obsah programu.....	5
Struktura programu.....	8
Základní informace o programu	8
Model vzdělávacího programu a didaktické metody	8
Evokace (10 minut).....	9
Uvědomění si významu nových informací (20 minut).....	9
Reflexe (15 minut)	10
Reflexe II. (15 minut)	10
Organizační forma	10
Didaktické prostředky	11
Evaluace programu.....	12
Závěr	13
Seznam použité literatury	14
Přílohy.....	15
Seznam článků s výpověďmi pamětníků, použitých v programu	15
Ukázky textů z balíčků	15
Ukázky historických fotografií z fondů Krkonošského muzea ve Vrchlabí, s nimiž se pracuje během programu.....	17
Fotografie z programu.....	19

Úvod

Krkonošské muzeum ve Vrchlabí patří mezi nejvýznamnější kulturní instituce v turisticky hojně navštěvovaném regionu Krkonoš. Stejně jako celý region prošla i tato instituce bouřlivými proměnami od svého vzniku až po současnost; hlavní cíl výzkumu, dokumentace a prezentace přírodního a kulturního dědictví však muzeu vždy s různou obměnou zůstal.

Krkonošský spolek Riesengebirgsverein, tvořený zejména německými průmyslníky a obchodníky, inicioval vznik Krkonošského muzea ve Vrchlabí v roce 1883 a to v kontextu masového rozvoje turistického ruchu v Krkonoších spolu se snahou zkoumat a ochraňovat široké vzácné přírodní i kulturní dědictví Krkonoš. Vedle toho lze sledovat i snahu prezentovat německý živel v Krkonoších vedle vznikajících českých muzeí, zejména v západní části Krkonoš po Všeobecné zemské výstavě (1891) a Národopisné výstavě československé (1895). Od počátku byl dáván velký důraz právě na přírodniny a to herbářové položky, vycpaniny zvířat, nerosty a horniny, avšak historické a etnografické artefakty spolu s knihovnou postupně začaly muzeum zaplňovat taktéž.

Útlum činnosti spolku i muzea v období první světové války vystřídal rozvoj v meziválečném období. Zároveň však jde o dobu, kdy se Krkonošské muzeum ve Vrchlabí velmi aktivně snaží profilovat jako centrum vědy a kultury východočeských Němců, konkurující obdobným snahám menších vlastivědných muzeí v etnicky více českých oblastech Krkonoš. To zjevně podnítilo vstřícnost nacistické správy po obsazení pohraničí roku 1938 a muzeum získalo velké prostory v augustiniánském klášteře ve Vrchlabí, kde sídlí doposud. Jeho činnost však byla válečnými událostmi utlumena.¹

Převratné změny v Krkonoších po roce 1945 zasáhly samozřejmě i Krkonošské muzeum ve Vrchlabí. Vedle převzetí muzea českým správcem byly rozšířeny sbírky o umělecké a historické artefakty a knihy, konfiskované odsunutým Němcům. Novým vedoucím muzea se stal ideologicky spolehlivý, ale v muzejnické práci nepříliš zběhlý Emil Flégl, který zároveň až do roku 1961 zůstal jeho jediným zaměstnancem. Od počátku své funkce zápasil zejména se špatným technickým stavem klášterních prostor a ohrožením sbírek. Se vznikem Krkonošského národního parku (dále jen KRNAP) byla spojena také snaha začlenit do jeho struktur také Krkonošské muzeum, což bylo inspirováno obdobným modelem v Tatranském národním parku na Slovensku.

¹Více viz ŠVEC, Jiří. Specifické rysy minulosti muzea Německého Krkonošského spolku ve Vrchlabí. *Opera Corcontica*, 1985, roč. 22, 153-169.

V roce 1966 Správa KRNAP převzala prostory Krkonošského muzea ve Vrchlabí v kritickém stavu, který vyvrcholil prolomením střechy o rok později. Muzeum bylo kvůli rekonstrukcím veřejnosti uzavřeno a navyšující se počet odborných pracovníků pokračoval ve sbírkotvorné a výzkumné činnosti v náhradních prostorách. Až v květnu 1984 bylo muzeum znovu zpřístupněno veřejnosti otevřením ekologické expozice *Kámen a život*, jejímž cílem bylo představit a vysvětlit fenomény krkonošské přírody. V prosinci 1995 byla v prostorách kláštera otevřena další expozice a to *Člověk a hory*, věnovaná historii osidlování Krkonoš a vlivu člověka na utváření zdejší krajiny. Po více než třiceti letech je nyní na podzim 2017 plánováno zahájení další velké rekonstrukce kláštera, spojené s modernizací a proměnou zdejších expozic.

Od roku 1976 Správa KRNAP vlastní ve Vrchlabí také tzv. čtyři historické domky², které jsou součástí Krkonošského muzea. Tento soubor staveb je jedním z nejstarších pozůstatků původní lidové zástavby; po rozsáhlé rekonstrukci byly domky otevřeny veřejnosti v roce 1981. Právě zde měla původně být expozice *Člověk a hory*, přesunutá později do opraveného kláštera. V domcích jsou tak expozice věnované zejména etnografickým, historickým a částečně i uměleckým sbírkám Krkonošského muzea: *Z tvorby krkonošského lidu*, *Z dějin města Vrchlabí* a *obrazárna*.³

Již od svého vzniku se Krkonošské muzeum profilovalo jako instituce kulturně vzdělávací a v kontextu své doby se ředitelé a kustodi vždy snažili svými aktivitami rozšiřovat povědomí o sbírkách a činnosti muzea. Od roku 1923 muzeum začalo realizovat tři sezonní výstavy ročně a vyjma přestávky způsobené rekonstrukcemi prostor se tohoto nastavení drží dosud. Dvacátá léta znamenala také začátek systematické práce se školami, jejichž třídy navštěvovaly pořádané přednášky. Po roce 1945 se Krkonošské muzeum soustředilo zejména na v pohraničí žádoucí kulturně-osvětovou činnost, která však vzhledem k nevyhovujícímu stavu klášterních expozic probíhala mimo muzejní prostory.

S otevřením expozic na historických domcích a v klášteře v 80. letech 20. století se kulturně-vzdělávací činnost muzea soustředí zejména na komentované prohlídky v expozicích, ale také na publikační činnost v rámci periodik Správy KRNAP nebo etnografické a historické přednášky a folklorní akce pořádané pro veřejnost. Před pěti lety vytvořilo Krkonošské muzeum pozici muzejního pedagoga, kombinovanou s úvazkem průvodce. Od roku 2015 má Krkonošské muzeum ve Vrchlabí stálou nabídku vzdělávacích programů pro školy.

²Roku 1976 stály domky pouze tři, čtvrtý byl dostavěn později na základech původního domku a stal se též součástí Krkonošského muzea.

³SMEJKALOVÁ, Pavlína. *Historie a současnost Krkonošského muzea ve Vrchlabí: absolventská práce*. Vyšší odborná škola informačních služeb v Praze, Praha, 2002, s. 8-45.

Muzejně edukační program Vysídlení z Krkonoš

Při tvorbě stálé nabídky muzejně-edukačních programů Krkonošského muzea ve Vrchlabí jsem vycházel z Koncepce práce s veřejností a environmentální výchovy a vzdělávání Správy Krkonošského národního parku v období 2016 až 2020⁴, možností práce se sbírkovými fondy muzea, poptávky škol a toho, co bych asi nejlépe vystihl jako „aktuální společenskou potřebu“, tedy výběr toho, co mohou účastníci programů ve svém životě skutečně vidět a využít. Nabídka je tak cílena na environmentální témata Krkonoš v co nejširším významu tohoto pojmu.

Mezi nimi zcela jasně rezonuje proměna krajiny a života v Krkonoších po odsunu německého obyvatelstva v letech 1945-1946. Téma, které je dosud kontroverzní⁵, velmi emotivní, náročné na zpracování a nereflektované, ačkoliv v posledních letech je znatelná snaha tento stav změnit. I přes obavy a částečnou nechuť některých kurátorů⁶ jsem zpracoval a realizoval první verze programu, které jsem následně několikrát ladil na základě reflexí účastníků. Kromě dvou incidentů na facebookovém profilu muzea a jednoho nepříliš lichotivého e-mailu při zveřejnění fotografií z programu také nedošlo k žádným protestům ani ke snížení návštěvnosti. Ukazuje se, že získání prvního povědomí o tomto tématu je možností k zahájení dialogu a potřebného reflektování výrazné části naší historie.

Cíl programu

Program jsem zařadil do stálé nabídky vzdělávacích programů pro druhý stupeň základních škol, střední školy a gymnázia. Svou formou a objemem předávaného obsahu je program uzpůsobován cílové skupině, vzdělávacím cílem je však vždy, aby si účastník programu zapamatoval alespoň dva důsledky odsunu německého obyvatelstva z Krkonoš v letech 1945-1946 a dovedl vlastními slovy popsat, proč a jak k odsunu došlo.

⁴Tento interní dokument Správy KRNP, která je zřizovatelem Krkonošského muzea ve Vrchlabí, je platný jak pro zvláštní oddělení environmentální výchovy národního parku, tak pro vzdělávání v muzeu.

⁵Viz například aféra kolem Benešových dekretů při posledních prezidentských volbách. Konkrétně v Krkonoších je toto téma dosud tak trochu tabu a vyjma několika článků bývalého ředitele Krkonošského muzea a stávající snahy etnologa Libora Duška není příliš reflektováno. Mezi veřejností převládá názor, že odsun byla nezpochybnitelná spravedlivá odplata, a že příkoří způsobená českou a sovětskou stranou jsou minimální v porovnání s chováním nacistů. Při výročí konce druhé světové války 8. 5. 2016 také došlo k přelepení informační cedule u pomníku zavražděných Němců ve Špindlerově Mlýně tendenčním textem Českou stranou národně sociální.

⁶Zprvu bylo řešeno, jestli takový program vůbec zařazovat do nabídky a několikrát byl měněn i název programu tak, aby nebyl tendenční ani jednu stranu (původní název „Odsun z Krkonoš“ nevyhovoval odborně, další název „Vyhnaní z Krkonoš“ odpovídá nejvíce představám žijících odsunutých Němců, po delší diskusi tak byla nakonec dána přednost častěji užívanému pojmu „vysídlení“). Odsun Německého obyvatelstva z Krkonoš je v expozicích muzea jen krátce nastíněn, na druhou stranu nutno podotknout, že se mu ve velkém věnuje již zmíněný etnolog Krkonošského muzea Libor Dušek sběrem a zpracováváním výpovědí posledních žijících pamětníků a jejich zveřejňováním v periodiku Správy KRNP Krkonoše-Jizerské hory.

V Rámcovém vzdělávacím programu pro základní školy je program propojený se vzdělávací oblastí Člověk a společnost a s průřezovým tématem Environmentální výchova, stejně tak je tomu i v propojení s Rámcovým vzdělávacím programem pro gymnázia.⁷

Obsah programu

Skrze didaktické metody a prostředky (viz dále) je v programu předáván poměrně hutný a obsáhlý soubor informací, vztahujících se k období od přelomu 19. a 20. století až do let 1945-1946, potažmo dneška při řešení dopadů těchto událostí v regionu Krkonoš, konkrétně Vrchlabska. Se samotným městem Vrchlabí v programu pracuji jednak jako s typickým příkladem tehdejšího „německého“ města v Krkonoších, jednak jako s místem četných internačních táborů pro německé rodiny odsouvané ze zdejší strategické železniční stanice. Historické prameny, s nimiž se v programu pracuje (zejména historické fotografie z fondů muzea), se samozřejmě nevztahují pouze k městu, ale i k obcím v jeho širším okolí. Následuje nástin historického pozadí pro obsah programu.

Události spojené s vysídlením německého obyvatelstva z Krkonoš jsou spojené s napětím mezi Němci a Čechy, které má své kořeny již ve vzrůstajícím nacionalismu 19. století a nejdéle od vzniku Československé republiky v roce 1918 lze sledovat stopy, vedoucí s různou přímocarostí k transportům let 1945-1946.

Enklávy německého etnika se nesmířily se vznikem Československa a vyhlásily pohraniční provincie, přiklánějící se k v troskách císařství probouzejícímu se Rakousku. Krkonoše spadaly pod správu provincie Deutschböhmen s hlavním městem Liberec. Ten byl československými jednotkami obsazen 16. prosince 1918, devět dní před tím bylo obsazeno Vrchlabí a to bez odporu zdejších německých jednotek Bürgerwehru.⁸ Je nutné si uvědomit, že Vrchlabí bylo z velké většiny německým městem a Češi zde tvořili menšinu, alespoň co do počtu, avšak v nově vzniklém státě se tyto role otočily a po výše zmíněných událostech roku 1918 došlo k obsazení všech důležitých úřadů „spolehlivými“ osobami, tedy Čechy. Střet mezi oběma národy na půdě města a v jeho okolí jiskřil nadále v otázkách zdejšího školství a kultury. Obdobně tomu s menší či větší měrou bylo v okolních obcích, v závislosti na národnostním složení jejich obyvatelstva. Ekonomická stabilita 20. let v okrese, pramenící zejména z rozvoje průmyslu a turistiky, tyto bojůvky na krátkou dobu víceméně zažehkala.

⁷Při změně didaktických metod a prostředků by šel program jistě propojit i například s výtvarnou nebo dramatickou výchovou, jakožto silné téma k takovému zpracování. Vzhledem k tomu, že se s touto problematikou žáci často setkají poprvé právě až v muzeu, jsem však od těchto náročnějších metod opustil a zvol jinou cestu, jakožto „první vlaštovku“ motivující k zájmu o téma.

⁸VAŠATA, Ondřej. Obsazení Kunčic a Vrchlabí čs. vojskem 7. prosince 1918. *Krkonoše-Jizerské hory*, 2012, roč. 12, s. 38-39. a LOUDA, Jiří. ZÁZVORKOVÁ, Blanka. *Zmizelé Čechy - Vrchlabí*. 1. vyd. Praha: Paseka, 2006, ISBN 80-7185-757-2, s. 39.

Velká hospodářská krize dala slyšet Sudetendeutsche Partei (dále SdP) v čele s Konradem Henleinem. V parlamentních volbách roku 1935 získala SdP na Vrchlabsku 64,1 % a o tři roky později převzala v komunálních volbách také kontrolu nad zdejší radnicí, kde jako starosta usedl henleinovec Karl Wendt. Příklon k nacistické Říši po podepsání Mnichovské dohody stvrdil 8. října 1938 slavnostní vstup Wehrmachtu do města za podpory nadšeného davu většiny obyvatel města. Češi a němečtí komunisté, socialisté a antifašisté, kteří nestihli utéct, začali být pronásledováni. Situace byla obdobná například ve Špindlerově Mlýně a dalších obcích v okrese. Ani Vrchlabí se pak nevyhnulo tzv. Křišťálová noc 9. listopadu 1938, kdy byla zdejší židovská menšina zatčena a později odeslána do koncentračních táborů. Malý židovský hřbitov byl zničen během války a již nikdy neobnoven.

Vrchlabí se stalo centrem jednoho z landrátů⁹, ale euforii obyvatel začaly velmi brzo srážet k zemi první dopady probouzející se světové války. Do Wehrmachtu odvedené muže nahradila síla válečných zajatců, ubytovaných ve vzniklých táborech ve městě a nejbližším okolí. V dnešním Horním Vrchlabí vznikla i pobočka koncentračního tábora Gross Rossen, kam byly posílány židovské ženy. Vrchlabský průmysl byl optimalizován pro válečné potřeby a tak se z Krkonoš pro potřeby Říše začaly vyvážet servomotory pro letecký průmysl, kluzáky, karoserie vojenských vozů i části raket V-2. Před krizí prosperující horské hotely na hřebenech Krkonoš se změnily v ubytovací zařízení a léčebny Wehrmachtu a Luftwaffe.¹⁰ Dalším citelným zásahem do života sudetských Němců byla tvrdá nacifikace a s ní spojená výměna na významných úředních postech, slučování a kontrola spolků atd.

Od konce roku 1944 začaly přes město procházet ustupující německé jednotky a pochody smrti z koncentračních táborů na druhé straně hor. Zvýšila se zároveň aktivita partyzánských oddílů a tím i protiakce Volkssturmu (nacistické domobrany). Koncem dubna 1945 již bylo všem jasné, že válka končí a Říše nebude trvat avizovaných tisíc let; samotní vrchlabští Němci zažádali Revoluční okresní národní výbor v sousední Jilemnici o převzetí kontroly nad okresem ještě před příchodem Rudé armády. Stalo se tak 8. května 1945. O půlnoci druhého dne do města dorazila Rudá armáda. Množily se případy rabování – propuštění váleční zajatci, vězenkyně z koncentračních táborů a vojáci si sami sháněli jídlo, ošacení a vše, co se mohlo hodit. Už 18. května odjel z nádraží ve Vrchlabí první transport odsouvaných Němců.

⁹ Landráty byly říšskoněmeckou krajskou správou.

¹⁰ JIRÁSKO, František. *Krkonoše: Hradba i pojítka*. 1. vyd. Lánov: R-agentura Hostinné, 2010, ISBN 9788025480984, s. 39.

Dosud většinově německé Vrchlabí pohltil strach a úzkost. Docházelo k sebevraždám celých rodin, v mnoha případech se dá spekulovat o vraždách, na náměstí probíhaly exekuce nařizované revolučním soudem a v okolí začaly spravedlnost po svém vykonávat Revoluční gardy a samozvaní partyzáni.¹¹ Tábory pro válečné zajatce byly proměněny na sběrné tábory pro odsouvané Němce. Do víru těchto událostí se vraceli v roce 1938 vyhnaní Češi, antifašisté¹² a pozvolna také noví osídlenci. Zestátněné německé firmy přebírali českoslovenští národní správci, stejně tak ochotně se opouštěných domů začali za velmi malý peníz ujímat noví obyvatelé.¹³ Už v červnu 1945 začala fungovat česká škola. Poslední transport Němců z okresu byl z vrchlabského nádraží vypraven 19. listopadu 1946.¹⁴ Celkem bylo z nádraží ve Vrchlabí odsunuto 45 934 lidí (z toho 23 517 v rámci tzv. divokého odsunu od května do srpna 1945), z toho 2 492 antifašistů.¹⁵ Kola dějin se točit nepřestala, již tak zpřetrhanou identitu a rys zdejší krajiny poznamenala dále léta přicházející komunistické totality.

Je nutné si uvědomit, že Krkonoše opravdu nejsou Šumava. Vzhledem k velmi rychlému znovuosídlení hor nedošlo k masovému zániku obcí - v Krkonoších ve spojitosti s výměnou obyvatelstva po roce 1945 zcela zmizela „jen“ obec Sklenářovice, některé obce se však výrazně zmenšily. Ekologickou katastrofu představovala nejen potulující se opuštěná stáda skotu, ale zejména pozvolna zanikající luční enklávy se vzácnými druhy rostlin. Tradiční hospodáři, kteří znali drsnou horskou přírodu, odešli a ti, kteří je přišli nahradit, neměli tolik přímých zkušeností s horským prostředím a díky nadcházejícím kolektivizačním snahám a mechanizaci zemědělství ani čas hospodářství restartovat. Původní hospodářské usedlosti zanikly nebo, a to většinou, byly přestavěny na rekreační objekty. Znárodněný průmysl neměl velký potenciál pro inovace a rozvoj.

¹¹Známé jsou například případy mučení a popravy německých mužů a chlapců z Černého Dolu nebo Špindlerova Mlýna. Více viz např. BARTOŠ, Martin. Odsun Němců 1945-1946. *Krkonoše-Jizerské hory*, 2005, roč. 4, s. 20-21. nebo LOUDA, Jiří. *Hromadné hroby na Věříně cestě z roku 1945*. 1. vyd. Vrchlabí: Správa Krkonošského národního parku, 2015, 6 s., ISBN 978-80-87706-92-3.

¹²Většina německých antifašistů se nicméně na základě silných protiněmeckých nálad a tlaků z okolí rozhodla nastoupit do odsunových transportů.

¹³Samotné Vrchlabí bylo znovu zabydleno velmi rychle a nedocházelo tak k systematickému loupení německého majetku, známého však z okolních vesnic a osamělejších chalup.

¹⁴LOUDA, Jiří. ZÁZVORKOVÁ, Blanka. *Zmizelé Čechy - Vrchlabí*. 1. vyd. Praha: Paseka, 2006, ISBN 80-7185-757-2, s. 40-45.

¹⁵HORÁKOVÁ, Gabriela. *Vrchlabsko 1945-1960 : diplomová práce*. Opava: Slezská univerzita v Opavě, Filozoficko-přírodovědecká fakulta, 2001. 146 s. Vedoucí diplomové práce Prof. PhDr. Zdeněk Jirásek, CSc.

Turistická centra jako je Vrchlabí, Janské Lázně nebo Špindlerův Mlýn se mimo turistickou sezonu stala městy duchů, která se až v současné době velmi pozvolna probouzejí do komunitního života a snahy vytvoření opravdové identity sepnaté s místem, jak tomu bývá u měst a obcí, kde vyrůstají generace starousedlíků.

Jistě nelze tvrdit, že současný stav zdejší krajiny má kořeny pouze ve výměně obyvatelstva po roce 1945 a komunistické diktatuře, v roce 2017 takové tvrzení nemá váhu. Nelze však tvořit naprosto novou identitu k místu, pokud neznáme příběhy generací lidí, kteří vybudovali ulice i horské stezky, jimiž chodíme a najednou museli definitivně odejít pryč. Stejně tak by v naší mozaice důležitých a mnohdy bolavých národních dějin 20. století neměl chybět ani střípek pohraničí let 1945-1946.

Struktura programu

Základní informace o programu

Cílovou skupinou programu jsou žáci druhého stupně základních škol a žáci středních škol a gymnázií. Vzhledem ke snaze vyjít vstříc pedagogům má program nastavenou „šibeniční“ časovou dotaci 60 minut. Celý probíhá v prostorách historických domků v expozici *Z dějin města Vrchlabí*, která shrnuje dějiny města od středověku po 20. století, a v prostorách *obrazárny*, kde je jediný větší volný prostor pro pohodlnou realizaci programu.

Program se od svého spuštění v roce 2015 neustále vyvíjí na základě zpětných vazeb od žáků i pedagogů a postřehů muzejního pedagoga. Níže uvedený popis struktury programu je poslední verzí realizovanou prozatím se dvěma třídami gymnázia a jednou třídou střední odborné školy. Předcházející verze byly realizovány souhrnně pro osm tříd, z toho dvě osmé třídy základní školy, dvě deváté třídy základní školy a šest gymnaziálních tříd.

Model vzdělávacího programu a didaktické metody

Pro dosažení vzdělávacích cílů programu jsem zvolil konstruktivistický model E-U-R, tedy proces na sebe navazujících fází evokace, uvědomění si významu informací a reflexe. „Tento model prezentuje vzdělávání jako postupný proces, v němž má hlavní roli žákova aktivita a snahou učitele je připravit pro ni optimální podmínky. Učitel v tomto modelu nesdílí hotové poznatky, ale vytváří učební situace, v nichž žáci samostatně nebo ve skupině hledají informace, pracují s nimi, zkoumají je a na základě vlastního přičinění se dobírají výsledku. Proces učení je založen na navazování nových poznatků na ty, které již jedinec má.“¹⁶ Pro každou z těchto fází je vhodná jiná konkrétní didaktická metoda a organizační forma a to zejména vzhledem k cílové skupině programu.

¹⁶ČAPEK, Robert. Moderní didaktika. 1. vyd. Praha: Grada, 2015, ISBN 978-80-247-3450-7, s. 465.

Evokace (10 minut)

Evokační fáze představuje část, kdy si účastníci programu vybavují, co o tématu již vědí nebo tuší, zároveň mají možnost opravit si některé nesrovnalosti. Nezbytné je také samozřejmě účastníky motivovat k zájmu o téma a samostatné aktivitě během programu, která je klíčová pro využití metod kritického myšlení. Pro muzejního pedagoga zde také přichází mnohdy první reálná možnost diagnostiky skupiny, která se programu zúčastní, alespoň co se jejich vědomostí týče. Podle toho je pak také nutné pružně reagovat a program případně přizpůsobit.

V této fázi programu jsou účastníci přivítáni v prostorách Krkonošského muzea, odloží si v *obrazárně* a je jim představen cíl i průběh programu. Následně jsou vyzváni k brainstormingu k pojmu „odsun Němců“, přičemž jsou všechny návrhy zapisovány na nalepovací tabuli na jedné z velkých vitrín *obrazárny*. Na konci jsou muzejním pedagogem podtrženy ty pojmy, které s odsunem opravdu souvisí, případně jsou dovysvětleny či opraveny.

Uvědomění si významu nových informací (20 minut)

Ve fázi uvědomování si významu informací získávají účastníci nové informace, které začínají provazovat se strukturou svých dosavadních znalostí, dovedností a postojů, což se systematizuje v závěrečné fázi, kterou je reflexe (viz níže).

Účastníci jsou vyzváni k přesunu do vedlejší expozice *Z dějin města Vrchlabí*, kde mají zjistit co nejvíce o životě v tomto městě na začátku 20. století – jaké zde byly spolky, kolik lidí zde žilo a jaké byli národnosti, jaké instituce ve městě sídlily, z čeho se skládal zdejší průmysl atd. Žáci následně sdělují své postřehy, které jsou v případě potřeby opraveny. Klíčová zjištění muzejní pedagog znovu shrne a rozdělí následně účastníky programu na čtyři skupiny.

Každá skupina dostane balíček s fotografiemi z fondů Krkonošského muzea a texty s úryvky výpovědí pamětníků, sebraných a zveřejněných v časopise Krkonoše-Jizerské hory. Cílem každé skupinky je obsah balíčku analyzovat, zařadit do historického kontextu a promyslet, k jakému období z let 1938 – 1946 by se mohl vztahovat.¹⁷

Muzejní pedagog je po celou dobu k dispozici pracujícím skupinám a snaží se jim pomoci. Většina žáků není navyklá samostatně pracovat a analyzovat historické prameny; i když mají k dispozici jednoduchý návod, potřebují slyšet alespoň jeden konkrétní příklad.

¹⁷ Metoda vychází z návrhů práce s prameny oral history a historických fotografií v knize LABISCHOVÁ, Denisa. GRACOVÁ, Blažena. *Příručka ke studiu didaktiky dějepisu*. 1. vyd. Ostrava: Ostravská univerzita, filozofická fakulta, 2008, ISBN 978-80-7368-584-3, s. 87-8 a s. 100-102.

Reflexe (15 minut)

Ačkoliv je reflexe mnohdy opomíjená nebo se jí nedostane potřebný prostor, například kvůli špatnému odhadu potřebného času na předchozí fázi, je právě tato část programu nejpodstatnější, protože zde dochází ke skutečnému systematizování a upevnění získaných informací. Z hlediska dramaturgie programu zde také dochází k ověření dosažení jeho cíle.

S balíčky, s nimiž skupiny pracovaly v předcházející fázi, se skupina přesune zpět do *obrazárny*, kde je na zemi vyznačená jednoduchá časová osa s lístečky vymezujícími letopočty: 1938, 1939-1944, květen 1945, červen 1945 – 1946. K jednomu z těchto letopočtů pak skupiny vždy přiřadí obsah svého balíčku, uvedou důvod své volby a všechno, co z balíčku zjistily. Skupiny mají následně sepsat klíčová slova vztahující se ke kompletní časové ose a událostem, klíčová slova pak zapisují na nalepovací tabuli v obrazárně.

Reflexe II. (15 minut)

Vzhledem k velkému objemu nových informací je v programu začleněna ještě jedna reflexivní fáze. V ní žáci sami formulují svůj názor a ve společné diskusi v kruhu utvořeném kolem časové osy a nalepovací tabule s klíčovými slovy z předešlé fáze shrnují, co podle nich bylo příčinou odsunu německého obyvatelstva z Krkonoš, jak tento odsun probíhal a jaké jsou jeho znatelné důsledky v regionu. Zároveň je v závěru dán prostor pro dotazy a krátkou zpětnou vazbu k formě a obsahu programu.

K dispozici jsou pro ilustraci účastníkům dány k nahlédnutí také knihy *Krajiny Krkonoš* od Pavla Klimeše a *Zmizelé Sudety* kolektivu autorů ze spolku Antikomplex, které obsahují srovnávací fotografie z krajiny i života v Krkonoších 20. a začátku 21. století.

V této fázi programu také probíhá jeho evaluace, kterou popisují níže (viz evaluace).

Organizační forma

Jak vyplývá z výše popsaného výběru modelu a didaktických metod, je organizační forma vzdělávacího programu ve smyslu uspořádání složek vyučovacího procesu a jejich vzájemných vazeb v čase a prostoru kombinací skupinového¹⁸ a hromadného vyučování. V první fázi programu je krátce užitá individuální forma vyučování při brainstormingu a hledání informací v expozici *Z dějin města Vrchlabí*. Následné utváření skupinek považuji za vhodnou „vědomostní pauzu“, než začnou pracovat ve skupinách na dalších úkolech.

¹⁸V programu jsem původně pracoval s kooperativním vyučováním, bohužel k němu však ve školách žáci většinou nejsou vedení a tak se zařazení této organizační formy výuky stávalo v prvních realizacích programu spíše kontraproduktivním a upustil jsem od něj.

Interaktivita mezi žáky v malých skupinách, jejíž členové řeší zadaný úkol, je rozhodně podnětná. „Skupinové vyučování plní své poslání dobře tam, kde nejde o prosté naučení faktům a jejich reprodukci, ale v těch situacích, kdy mají žáci před sebou složitější úkol nebo problém, jehož řešení vyžaduje jistou myšlenkovou námahu.“¹⁹ Práce skupin je pak efektivně využívána zejména při práci s balíčky historických fotografií a textů vzpomínek pamětníků, jejichž analyzování je pro žáky náročnější a skupina jim umožňuje si vzájemně pomoci. To ostatně platí i o tvorbě klíčových slov, vztahujících se k časové ose. Při práci v těchto skupinách pak žáci získávají nové informace, které potřebují pro vytvoření si vlastního názoru a dosažení vzdělávacího cíle programu v jeho závěru.

Hromadnou neboli frontální formu výuky pak využívám jak při shrnování jejich individuální práce v evokační části programu, tak i v diskusi v reflexivní části programu, protože právě v těchto chvílích je potřeba, aby muzejní pedagog převzal roli facilitátora. Při frontálním vyučování dochází k vzájemnému působení a komunikaci mezi pedagogem a třídou.²⁰ To je velmi efektivní zejména pro diagnostikování třídy v úvodu programu, i pro vzájemné porozumění názorům v závěrečné diskusi.

Didaktické prostředky

Při volbě didaktických prostředků jsem vycházel zejména z didaktických aspektů muzejních vzdělávacích programů, především pak z důrazu na práci s expozicí a exponátem.²¹ Zároveň jsem se však dostal do drobného rozporu s těmito zásadami, protože tématu odsunu Němců z Krkonoš je v expozicích Krkonošského muzea věnováno jen opravdu velmi málo prostoru a od začátku bylo jasné, že pokud program zrealizuji, budu muset pracovat se zástupnými exponáty. Nicméně i malý prostor může poskytovat velký potenciál.

Žáci v programu přímo pracují s expozicí *Z dějin města Vrchlabí*, která je co do provedení již zastaralá, nicméně vzhledem k okolnostem jejího vzniku a zejména pak velmi malému vyčleněnému prostoru obsahuje všechny podstatné informace k dějinám města a jeho nejbližšího okolí. Informace směřující přímo k tématu programu jsou v jediné vitrině věnované 20. století a na jednom popisku v rohu, věnujícímu se české menšině. Z pohledu muzejního pedagoga tedy žádná sláva.

Pro potřeby programu jsem tedy vytvořil čtyři balíčky obsahující kopie historických fotografií z fondů Krkonošského muzea a úryvky z výpovědí pamětníků, sebraných etnologem našeho muzea a publikovaných v časopise Krkonoše-Jizerské hory, vztahujícím se k mezníkům časové osy využitě v závěru a to rokům 1938, 1939-1944, květnu 1945 a období červen 1945 – listopad 1946.

¹⁹SKALKOVÁ, Jarmila. *Obecná didaktika*. 1. vyd. Praha: ISV, 1999, ISBN 80-85866-33-1, s. 209.

²⁰SKALKOVÁ, Jarmila. *Obecná didaktika*. 1. vyd. Praha: ISV, 1999, ISBN 80-85866-33-1, s. 205.

²¹JAGOŠOVÁ, Lucie. JŮVA, Vladimír. MRÁZOVÁ, Lenka. *Muzejní pedagogika: Metodologické a didaktické aspekty muzejní edukace*. 1. vyd. Brno: Paido, 2010, ISBN 978-80-7315-207-9, s. 225.

Zmíněné balíčky žáci přiřazují na časovou osu, která je tvořena jednoduše lepícími papírkami s popisem příslušných letopočtů, které jsou rozmístěny v dostatečných rozestupech na koberci v *obrazárně*, přímo před nalepovací tabulí.

Dalším didaktickým prostředkem hojně využívaným i v jiných programech pak byla nalepovací tabule, na níž se dá psát barevnými fixy. V obrazárně muzea je velká skleněná plocha, na kterou se dá tabule bez problému nalepit a zároveň se kolem ní může sedět nebo stát v půlkruhu či kruhu na koberci. K zápisu postřehů, názorů a myšlenek žáků během programu slouží dokonale.

Posledním didaktickým prostředkem jsou knihy *Zmizelé Sudety* od spolku Antikomplex²² a *Krajina Krkonoš v proměně století* od Pavla Klimeše²³, kde lze dohledat srovnávací snímky proměny krkonošské krajiny i života zdejších lidí v posledních téměř stech letech.

Evaluace programu

V reflexivní fázi programu je dán prostor také jeho evaluaci. Právě zde je možné ověřit, jestli program skutečně splňuje nastavené cíle a to díky závěrečnému formulování názorů a postojů žáků v diskusi.

Podle atmosféry ve skupině pak lze též volit aktivnější metody zpětné vazby a to jak k obsahu, tak k formě programu s pomocí škály (ať už řazení se k různým stranám místnosti, zvedání ruky do výšky, výskoky atd. podle toho, jak moc pozitivní/negativní odpověď mají na položenou otázku muzejního pedagoga) nebo pomocí balíčku karet Dixit, kdy se dá pracovat zejména s asociací. To je vhodné zejména v případě menšího počtu účastníků a zároveň opravdu otevřené atmosféry a potřeby sdílení emocí.

Po každém programu zároveň žádám emailem pedagogy o poskytnutí zpětné vazby a to zejména k vyváženosti obsahu a formy programu. Spolu s vlastními postřehy z programu je pak možné jej dále vyvíjet k lepšímu.

²² ANTIKOMPLEX Z.S. A KOL. *Zmizelé Sudety*. 4. vyd. Domažlice: Český les, 2006, ISBN 80-86125-73-4, 656 s.

²³ KLIMEŠ, Pavel. *Krajina Krkonoš v proměně staletí*. 1. vyd. Horní Maršov: Veselý výlet, 2007, ISBN 978-80-902093-1-2, 304 s.

Závěr

Program Vysídlení z Krkonoš je od počátku velkou výzvou, ve které spatřuji přínos jak pro žáky, tak pro sebe i Krkonošské muzeum. Nejde o naplňování nějakých velkých ambiciózních vizí o reflexi tabuizované části našich moderních dějin, ale o možnost získat prvotní informace a motivaci k poznávání silných příběhů krajiny, která je pro mnohé účastníky domovem a pro ty přicházející na program zejména z prostředí škol v přírodě pak atraktivním turistickým cílem. Ať tak nebo tak, pro pochopení přítomnosti, v níž žijeme, je potřeba znát souvislosti, ze kterých vychází. Věřím, že minimální měrou tomu napomáhá i tento program.

Seznam použité literatury

1. ANTIKOMPLEX Z.S. A KOL. *Zmizelé Sudety*. 4. vyd. Domažlice: Český les, 2006. 656 s. ISBN 80-86125-73-4.
2. BARTOŠ, Martin. Odsun Němců 1945-1946. *Krkonoše-Jizerské hory*, 2005, roč. 4, s. 20-21.
3. ČAPEK, Robert. *Moderní didaktika*. 1. vyd. Praha: Grada, 2015. 624 s. ISBN 978-80-247-3450-7.
4. HORÁKOVÁ, Gabriela. *Vrchlabsko 1945-1960 : diplomová práce*. Opava: Slezská univerzita v Opavě, Filozoficko-přírodovědecká fakulta, 2001. 146 s. Vedoucí diplomové práce Prof. PhDr. Zdeněk Jirásek, CSc.
5. JAGOŠOVÁ, Lucie. JŮVA, Vladimír. MRÁZOVÁ, Lenka. *Muzejní pedagogika: Metodologické a didaktické aspekty muzejní edukace*. 1. vyd. Brno: Paido, 2010. 298 s. ISBN 978-80-7315-207-9.
6. JIRÁSKO, František. *Krkonoše: Hradba i pojítka*. 1. vyd. Lánov: R-agentura Hostinné, 2010. 53 s. ISBN 9788025480984.
7. LABISCHOVÁ, Denisa. GRACOVÁ, Blažena. *Příručka ke studiu didaktiky dějepisu*. 1. vyd. Ostrava: Ostravská univerzita, filozofická fakulta, 2008. 278 s. ISBN 978-80-7368-584-3.
8. KLIMEŠ, Pavel. *Krajina Krkonoš v proměně staletí*. 1. vyd. Horní Maršov: Veselý výlet, 2007. 304 s. ISBN 978-80-902093-1-2.
9. LOUDA, Jiří. ZÁZVORKOVÁ, Blanka. *Zmizelé Čechy - Vrchlabí*. 1. vyd. Praha: Paseka, 2006. 80 s. ISBN 80-7185-757-2.
10. LOUDA, Jiří. *Hromadné hroby na Věřině cestě z roku 1945*. 1. vyd. Vrchlabí: Správa Krkonošského národního parku, 2015. 6 s. ISBN 978-80-87706-92-3.
11. *Rámcový vzdělávací program pro základní vzdělávání*. [online]. Praha: MŠMT, 2016. 165 s. [cit. 2017-05-09]. Dostupné z WWW:<<http://www.nuv.cz/t/rvp-pro-zakladni-vzdelavani>>.
12. *Rámcový vzdělávací program pro gymnázia*. [online]. Praha: MŠMT, 2016. 104 s. [cit. 2017-05-09]. Dostupné z WWW:<<http://www.nuv.cz/t/rvp-pro-gymnazia>>.
13. SKALKOVÁ, Jarmila. *Obecná didaktika*. 1. vyd. Praha: ISV, 1999. 292 s. ISBN 80-85866-33-1.
14. SMEJKALOVÁ, Pavlína. *Historie a současnost Krkonošského muzea ve Vrchlabí : absolventská práce*. Vyšší odborná škola informačních služeb v Praze, Praha, 2002, 69 s.
15. ŠVEC, Jiří. Specifické rysy minulosti muzea Německého Krkonošského spolku ve Vrchlabí. *Opera Corcontica*, 1985, roč. 22, 153-169.
16. VAŠATA, Ondřej. Obsazení Kunčic a Vrchlabí čs. vojskem 7. prosince 1918. *Krkonoše-Jizerské hory*, 2012, roč. 12, s. 38-39.

Přílohy

Seznam článků s výpověďmi pamětníků, použitých v programu

1. DUŠEK, Libor. My jsme nikdy nehajlovali. *Krkonoše-Jizerské hory*, 2012, roč. 5, s. 48-50.
2. DUŠEK, Libor. Vysídlení rodiny Lahrů. *Krkonoše-Jizerské hory*, 2012, roč. 7, s. 48-50.
3. DUŠEK, Libor. Bral bych ten život znovu. *Krkonoše-Jizerské hory*, 2012, roč. 8, 48-50.
4. DUŠEK, Libor. Nakonec to vodkašlali sami. *Krkonoše-Jizerské hory*, 2012, roč. 10, s. 48-50.
5. DUŠEK, Libor. Nikdy jsme nevěřili tomu, že budeme muset odejít. *Krkonoše-Jizerské hory*, 2013, roč. 2, s. 48-50.
6. DUŠEK, Libor. Ani nebyl čas rozloučit se s příbuznejma. *Krkonoše-Jizerské hory*, 2013, roč. 8, s. 48-50.
7. DUŠEK, Libor. Berte život tak, jak přichází. *Krkonoše-Jizerské hory*, 2014, roč. 3, s. 48-50.
8. DUŠEK, Libor. Každá válka je zločin proti lidskosti. *Krkonoše-Jizerské hory*, 2014, roč. 5, s. 48-50.
9. DUŠEK, Libor. Když házíte kameny do vody, vždycky dělá kruhy. *Krkonoše-Jizerské hory*, 2015, roč. 7, 48-50.
10. DUŠEK, Libor. Demokracii si každý představuje jinak. *Krkonoše-Jizerské hory*, 2015, roč. 5, 48-50.

Ukázky textů z balíčků

1. „Já se narodil v říjnu 1938. Táta šel do války v čtyřicátým druhým, já ho pamatuju, když mě vez na kole v ruksaku do Vrchlabí. A pak jsem ho viděl jednou, když přijel na dovolenku na dva dny, a v té době nás nechal s bráchou pojistit u banky Allianz. Brácha Gerhard se narodil ve čtyřicátým. Z války se táta už nevrátil, vod té doby jsem ho neviděl. ... Na zahradě byly schody do Labe, tam se chodilo máchat prádlo a stál tam taky altán. Tam byly schovaný látky. Když se šlo nahoru na půdu, tak mezi stropem a podlahou byly ukrytý různý věci. Ty lidi si totiž mysleli, že se za pět roků vrátěj. Jenže bohužel. Teta a další příbuzný šli taky do vodsunu, my ji vyprovázeli. To byl ve Vrchlabí průvod ve čtyřstupech vod kostela nahoře až po fotbalový hřiště, tam to bylo vobšancovaný plotem. To bylo krátce po válce, ještě v květnu, červnu.“ (vzpomínka pana Vincenze Horsta Spindlera z DUŠEK, Libor. Demokracii si každý představuje jinak. *Krkonoše-Jizerské hory*, 2015, roč. 5, 48-50.)
2. „My jsme ani neměli pocit, že jsou to Češi, žili jsme tu pohromadě, nebejt té politiky, tak jsme to ani nevnímali jako rozdíl. My jako děti vůbec ne. Navíc náš otec byl úžasně tolerantní a my jsme vyrostli v tom, že každý je člověk. Jestliže má jinou barvu, jazyk, to v tom nehraje roli, tak jsme byli vychovaní. Když začli henleinovci a zblbli spoustu rodin, co řvali, že chtějí domů – „Wir wollen Heim ins Reich!“ –, tak náš táta vždycky říkal, že když chtějí, tak ať jdou. To byla taky pravda, když se jim to tady nezdálo, tak mohli jít do Německa. A tím tohle zlo pak začalo.

V Maršově bylo henleinovců dost, vždyť volby v třicátým osmým vyhráli na celý čáře, pak to spojili do NSDAP. Vykřičeli si to, ale když kluci museli rukovat, tak bylo po radosti a přišlo to ouvej, mnoho se jich nevrátilo. Pak sem přišlo německý vojsko a ti nacisti chrupali ten komisbrot a mysleli si, že je to ten největší dar, co jim Hitler poslal, přitom to byla taková cihla a my tu měli vždycky výbornej chleba. To začlo bejt špatný.“ (vzpomínky paní Heleny Leškové z DUŠEK, Libor. Když házíte kameny do vody, vždycky dělá kruhy. *Krkonoše-Jizerské hory*, 2015, roč. 7, 48-50.)

3. „Neměli jsme žádný velký pozemek, ale chtěli jsme zůstat doma ... Ale 18. června přišli vojáci k nám do Svatého Petra a během dvaceti minut jsme si museli sbalit 20 kilogramů na osobu, opustit dům (jinak by nás zastřelili) a jít do Špindlu na náměstí, odkud nás nákladákem odvezli do Herlíkovic do sběrného tábora, bývalých baráků pro zajatce. V Herlíkovicích v lágru jsme potkali rodiny Špindláků, kteří byli zavražděni na Věřině stezce (Krulovi, Richterovi aj.). Tam jsme byli asi 3–4 dny a potom jsme museli pěšky na vrchlabské nádraží, tam jsme nastoupili do vagonů na uhlí. Odjížděli jsme v noci a ve dne vagony vždycky někde zůstaly stát v horku. Několikrát za cestu jsme museli ven a vojáci, nebo spíše dozorcí, kteří se zbraní v ruce hlídali, aby někdo neutekl, prohledávali naše věci, co by si ještě cenného vzali.“ (vzpomínky pana Petra Johanna Eberta z DUŠEK, Libor. Berte život tak, jak přichází. *Krkonoše-Jizerské hory*, 2014, roč. 3, s. 48-50.)
4. „Po válce se nějaký kvéry sebraly, Němci to zahazovali. Taky se tady jeden Němec kousek vodsud voběsil. ... Tady jich votalo čistě pár. Táta vždycky říkal, že ty dobrý museli hnedka pryč a ty, kerý za moc nestáli, tady málem votali. Taky jsme se byli kouknout po něčem, co šlo po Němcích do prodeje, protože tam toho spousta votalo, když si směli vzít jen 30 kilo. Než aby se to spálilo, tak se to prodávalo za hubičku, třeba cejchy a tak. Na jednu stranu, zavinili si to sami, richtovali to pro nás a nakonec to vodkašlali sami ... Bejvalo by to bylo vobydlený, takhle to tady dost zpustlo a spousta baráků je práznejch nebo to jsou jen rekreačky.“ (vzpomínky pana Geberta z DUŠEK, Libor. Nakonec to vodkašlali sami. *Krkonoše-Jizerské hory*, 2012, roč. 10, s. 48-50.)

Ukázky historických fotografií z fondů Krkonošského muzea ve Vrchlabí, s nimiž se pracuje během programu

Slavnostní vstup Wehrmachtu do Vrchlabí 8. října 1938 (*Krkonošské muzeum ve Vrchlabí, sbírka fotografií, invent. č. F 5910*)

Průvod ordnerů a Henleinovců v Jablonci nad Jizerou (*Krkonošské muzeum ve Vrchlabí, sbírka fotografií, invent. č. F 654*)

Němečtí zajatci při exhumaci společného hrobu šesti zastřelených sovětských zajatců (*Krkonošské muzeum* ve Vrchlabí, sbírka fotografií, invent. č. F 543)

Odsun Němců z nádraží ve Vrchlabí v roce 1945 (*Krkonošské muzeum* ve Vrchlabí, sbírka fotografií, invent. č. F 2978)

Fotografie z programu

Již hotová časová osa, klíčové pojmy jsou psány na nalepovací tabuli.

Třídění fotografií a úryvků textů z balíčku.

Práce s balíčky.

Expozice Krkonošského muzea *Z dějin města Vrchlabí.*

Jediná vitrína z expozice *Z dějin města Vrchlabí*, věnovaná 20. století.

Obrazárna v sousedství expozice *Z dějin města Vrchlabí*, kde vzhledem k většímu prostoru probíhá valná část programu *Vysídlení z Krkonoš*.